

СТОКОВОТО ТЪРЖИЩЕ КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ СИСТЕМАТА НА НАЦИОНАЛНИЯ ОРГАНИЗИРАН ПАЗАР И ЗАКОНОВОТО МУ РЕГЛАМЕНТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ

маг. докторант Ваня Хаджиева – Лесотехнически университет

Резюме

Системата на националния организиран пазар е съвкупност от три пазарни сегмента по веригата – първичен – териториален – централен пазар. Всеки от елементите на системата представлява самостоятелно пазарно средище, където се срещат представители на определен пазарен сегмент (търсене/предлагане). Обект на анализ е Закона за стоковите борси и тържищата и регламентите, които дефинират работата на стоковите тържища в страната.

Ключови думи: стоково тържище, закон, пазар, система

Цел, обект и задачи на изследването - Целта, която си поставяме в този материал е да се анализира законовия регламент дефиниращ стоковите тържища в страната в контекста на системата на националния организиран пазар. В съответствие с поставената цел се налага изпълнението на следните изследователски задачи:

- да се дефинира същността на системата на националния организиран пазар;
- да се анализират разпоредбите на нормативната база регламентираща стоковото тържище;
- да се формулират изводи и препоръки.

В съответствие с дефинираната цел и поставените изследователски задачи е използван системния подход.

Увод

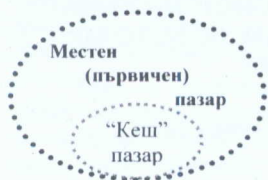
Търговията на едро е важен елемент от системата за търговска реализация на стоките, по техния път от производството до крайния потребител. Важен етап от този "път" се явява регионалният (локален) пазар, които в практиката най-често функционира като стоково тържище. Като форма за среща между пазарното търсене и предлагане стоковото тържище се е утвърдило през годините за което има множество исторически сведения.

Същност на системата на националния организиран пазар

Когато говорим за системата на националния организиран пазар би следвало да разбираме изградена система от пазарни елементи, действащи на различни пазарни нива, които взаимодействат помежду си изграждайки завършена система. Считаме, че системата на националния организиран пазар би следвало да се състои от три пазарни сегмента, показани на фиг. 1. В съответствие с целта на анализа ще декомпозираме системата на съставните ѝ елементи, за да акцентираме върху стоковото тържище в теоретичен порядък

Фиг. 1. Структура на националния организиран пазар

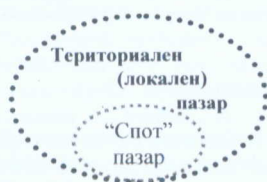

Фиг. 2. Местен (първичен) пазар

Първия елемент на системата е **Местния (първичен) пазар**. Основната функция на този пазарен сегмент е да формира първоначалната цена на даден актив т.т. за първи път обекта на търгуване се представя на пазара, където по същество актива получава своята първоначална реална пазарна стойност – цена.

Формираната цена е с локален обхват, представителна е за определен район (добивен, производствен или търговски център). Местния пазар, като елемент от системата се отнася към групата на "cash" пазарите [2].

За този пазарен сегмент е характерно, че актива обект на търгуване традиционно е наличен на пазара (осъществява се търговия на място), сключваните сделки са на принципа "плащаш-вземаш" тоест "cash" сделки. Обичайно работата на този пазарен сегмент се осъществява посредством набор от търговски процедури (търг, концесия, продажба от нивата, парник и други) като се отчита и спецификата на актива обект на търгуване. С изключение на концесията останалите търговски процедури задължително се финализират посредством "кеш" сделки. Традиционно на това пазарно ниво партньори по сключваните сделки са производители и търговци. Пазарния сегмент се обособява и функционира на места където е концентрирано производството, отглеждането или добива на съответния актив. Избора на място е в пряка зависимост от множество фактори - климатични, географски, природни, екологични, религиозни, културни и други фактори и съображения, които пряко кореспондират с производствения или добивния процес на актива обект на търгуване. Местата на които се обособяват първичните пазари би следвало да разполагат с развита в достатъчна степен инфраструктура (обичайно тя е слабо развита), която да обслужва процеса на добив или производство, както и потребностите на пазарните участници. Същността на първичния пазар и специфичните функции, които са му присъщи налага неговото конституиране и работа като пазарен сегмент да се регламентира от разпоредбите предвидени в нарочно създадена нормативна уредба (специален закон), даваща писаната технология за работата на пазара, която да бъде адаптирана към спецификата на съответния актив обект на търгуване.

Фиг. 3. Териториален (локален) пазар

Вторият елемент от системата на националния организиран пазар е **териториалния (локален) пазар**, на които са присъщи две основни функции – да се окрупняват стоковите групи и да се формира цена с по-голяма представителност в сравнение с цената формираната на първичния пазар. Обичайно в практиката териториалния пазар функционира като стоково тържище, където се сключват сделки с налични стоки, за които е задължително физическото присъствие на тържището.

Традиционно на стоковото тържище се сключват "cash" сделки (доставка и плащане веднага) и "forward" сделки (отложено плащане и забавена доставка). Характеристиките на сделките, които обичайно се сключват на териториалния пазар ни позволяват да го причислим към "spot" пазарите. На локалния пазар се формира цена, която е представителна за определена област, областен град, община или казано по друг начин, това е събирателен пазар за няколко местни (първични) пазари. Една административна единица например – област се състои от няколко малки населени места – общини (първични пазари), които са обвързани

* Под актив следва да се разбират – стоки, услуги, суровини, права, деривативи или всичко което би могло да бъде обект на търговия (да задоволява потребности).

понежиди си чрез инфраструктура, държавна власт и т.н. Ако приемем, че в съответната област е разпространен добивът, отглеждането и/или производството на определен актив, обичайно е в околните населени места да се обособят първични пазари на дадения актив, а в областния център (административен или център - формиран подруг различен критерии) би следвало да се формира обединяващ (концентриран) регионален пазар на който да се формира цена, която е представителна в по-голям мащаб. Обичайно тържищата се позиционират в места с много-добре развита инфраструктура, областни центрове, гранични зони, пристанищни градове или иначе казано, центрове в които условията максимално благоприятстват развитието на търговията, а конкретните пазарни места са се утвърдили като търговски средища през годините. На териториалните пазари партньори по сключваните сделки са търговци, както и големи потребителни и/или преработвателни предприятия. Функционирането на териториалните пазари не изисква специален законодателен регламент, който да дефинира тяхната работа, обичайно тя се регламентира от разпоредбите залегнали в общата нормативна база. Формата под която най-често функционира в практиката териториалните пазари е **стоково тържище или аукцион**. Освен от разпоредбите залегнали в нормативна база работата на териториалните пазари се регламентира и от техните вътрешни правилници. Традиционно вътрешните правилници дефинират завишени изисквания към пазарните участници в сравнение с изискванията предвидени в нормативната база. Като пример за такова изискване може да се спомене, че за да бъдат допуснати до участие на даден териториален пазар (тържище/аукцион) пазарните субекти подлежат за задължителна регистрация. По своята същност акта на регистрацията има доброволен характер и същевременно се явява входящо условие за допускане на съответния пазар [3]. В практиката териториалния пазар може да се реализира и посредством аукцион. Аукционът е организирана публична продажба на стоки на купувача, който е предложил най-висока цена в условията на пряка конкуренция с други потенциални купувачи [1].

Третият елемент от системата на националния организиран пазар е **централния (борсов) пазар** - високоорганизиран, силноконцентриран и бързоликвиден "spot" или "futures" пазар за търговия главно с неналични стоки. На борсовите пазари по дефиницията покупко/продажбите на активи се осъществява посредством масовото сключване на "forward", "futures" и "options" сделки. Спецификата на фючърския (борсовия) пазар най-пълно се изразява посредством сделките сключвани на него:

Фиг. 4. Централен (борсов) пазар

- **"forward" или сделка с отложена доставка** е сделка, която се сключва и на фючърския пазар, страните по сделката договарят отложена доставка и забавено плащане.

- **"futures" (фючерсна) сделка** е срочна борсова сделка, по която страните поемат задължение за покупко/ продажба на определен актив по цена определена в настоящия момент на сключване на сделката, а доставката на актива да стане на определена бъдеща дата с последващо заплащане по фиксираната цена, определена в деня на сключване

на фючърската сделка. Изпълнението на фючърската сделка се осигурява в съответствие с поръчаното от страните. - **"options" сделка или сделка по избор (от опция)**, представлява договор в който придобиването на право да продадеш (респективно да закупиш) определен актив в бъдеще не предполага и задължението непременно да го направиш. Същината на третия пазарен сегмент е да формира представителната цена на даден актив в национален мащаб, както и да бъде събирателен пазар (да укронява стоковите групи) в национален мащаб. В практиката като форма за съществуване на този пазарен сегмент се е утвърдила стоковата борса

– като една от най-развитите форми за договаряне между заинтересованите стопански субекти. Борсовата корпорация може да се разгледа в две направления от една страна това е система за търговия с големи стокови обеми или едрова търговска система, а от друга страна безспорен е факта, че основната функция на всяка стокова борса е да формира представителната в национален мащаб цена на даден актив. Контрагенти по сключваните на борсата сделки обичайно би следвало да са търговците от една страна и потребители на съответния актив от другата страна на сделката. Борсовата институция задължително се учредява в съответствие с разпоредбите на специализиран закон, които дава писана технология за учредяването и функционирането на пазара. Борсовите пазари създават и свои вътрешни правила, в които са предвидени завишени изисквания спрямо пазарните контрагенти в сравнение с предвиденото дори и в специалния закон. Традиционен борсовите пазари се позиционират в места с отлично развита инфраструктура, големи обществено-политически центрове, в близост до граници, пристанища, в столиците и т.н.

Считаме, че в теоретичен порядък системата на националния организиран пазар може да се изрази посредством разписаната структура по веригата – местен – териториален – централен пазар. Факт е че когато дори един елемент от системата не е изграден, то не е възможно да сработи системата като цяло, без значение как, с какво и къде ще се търгува.

Аналитична постановка

Обекта на анализ в този материал е един от елементите на системата, а именно териториалния (локален) пазар – стокото тържище и в частност действащата нормативната база която го регламентира в нашата страна. Нормативната база е съвкупност от законодателни актове, които дефинират правната рамка за действие на бизнеса. Трите елемента на системата на националния организиран пазар се дефинират от различни закони и подзаконови нормативни документи (укази, закони, постановления, решения, разпоредби, наредби, правилници и т.н.)¹

В страната в момента действа Закон за стоките борси и тържищата, който регламентира работата на стоките борси и стоките тържища. Обект на анализ е закона във втората му част, която регламентира работата на стоките тържища. Закона влиза в сила през ноември 1996 г., когато е обнародван в Държавен вестник.²

В първата глава на закона – **“ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ”** се дава дефиниция за стоково тържище: *“Стоково тържище е място, на което търговецът, организиращ тържището, предоставя за вземздно ползване складови, хладилни, търговски площи и други материални активи на производители, вносители и търговци за продажба на едро на налични хранителни продукти и на животни, осигурява достъп на купувачи на тържището, създава необходимите условия за защита на интересите на производителите и потребителите и за постигане на възможни най-ниски разходи при извършването на продажби.”* (чл.3, ал.1).

Втората глава – **“УСТРОЙСТВО И РАБОТА НА ДЪРЖАВНАТА КОМИСИЯ ПО СТОКОВИТЕ БОРСИ И ТЪРЖИЩАТА”** е посветена на създаването и работата на държавен орган, които има регулативни и контролни функции – Държавна комисия по стоките борси и тържищата. Държавната комисия е юридическо лице на държавна издръжка има контроли и регулативни функции по отношение работата на стоките борси и тържища в страната. Държавната комисия е органа, които издава и отнема разрешенията за създаването и работата на стоките тържища в страната, подробно процедурата и необходимите документи са описани в глава трета на закона – **“ИЗДАВАНЕ И ОТНЕМАНЕ НА РАЗРЕШИТЕЛНИ”**.

¹ Виж по-подробно по този въпрос: Нормативната база и организираният пазар на дървесина в България - сп.

“Управление и устойчиво развитие”, С., брой 1-2, 2003 г., стр. 50-53, Симеон Елазаров, Ваня Хаджиева

² Виж Закон за стоките борси и тържищата - общ., ДВ, бр.93 от 01.11.1996 г.; изм., бр.41, бр.153 от 1998 г., бр.18 от 1999 г., бр.20 от 2000 г., доп., бр.41 от 24.04.2001 г.

Глава пет от закона - "СТОКОВИ ТЪРЖИЩА" е посветена на стоките тържища.

Предвидено е че търговеца, който организатора тържището (чл.52):

- е търговец, който не е страна по сключваните на тържището сделки (не отговаря за поетите задължения от страна на страните по сделката);

- няма право да сключва сделки на тържището от свое или чуждо име и за своя сметка;

- е задължен да следи и контролира характеристиките на стоките обект на търгуване на тържището (качество, произход, съвместимост с действащите в страната стандарти и др.);

Традиционно тържището се е утвърдило като пазарно средище където се търгува широк спектър стоки. В чл.3, ал.1 от закона е предвидено, че на стоките тържища в страната се осъществява "продажба на едро на налични хранителни продукти и на животни.....".

С Раздел II – "Организация и дейност на стоковото тържище" се дават задължителните елементи, които трябва да съдържа правилника за работа на стоковото тържище, както е разписано в закона: - да се дефинират стоките и стоките групи обект на търгуване, - времето и местата за търговска и товаро-разтоварна работа; - правата и задълженията на страните по сключваните сделки; - условията и реда за участие на тържището; - реда за информиране на пазарните участници за цените и условията за продажба на стоки, техниката на сключване на сделки на тържището, както и начините за тяхното регистриране в документацията на тържището; - видовете такси и наеми и редът за тяхното плащане от страна на пазарните участници и съответното обезпечение от страна на управата на тържището; - наказателните разпоредби за участниците на тържището (наказания, санкции както и реда за тяхното налагане и обжалване); - редът за съставяне и приемане на бюджета и отчета на тържището.

Член 55 от закона регламентира, че "На стоковото тържище се допуска извършването на сделки само с налични хранителни продукти, приети на територията на тържището и на местата, определени за продажби."

В закона е дефинирано, каква е задължителната информация, която продавачите на тържището трябва да предоставят на купувачите:

"- пълно описание на стоката, сертификационни и качествени характеристики;

- данни за съответствие на предлаганата стока с хигиенните и санитарните норми и с нормите за безопасност при употреба от крайните потребители;

- данни за произхода на стоката;

- продажната цена и нейните задължителни елементи, посочени в съответствие с изискванията на нормативните актове;

- предлаганото количество;

- начина на плащане." (чл.57)

Предвидено е задължителна регистрация на всички сключени на тържището сделки, като това става в специален дневник, където се вписва: "вида и количеството на стоките по сключените сделки, качеството им, платената цена, начина на плащане, както и други допълнителни условия." (чл. 59)

Финансите на стоките тържища, приходи и разходи са регламентирани от разпоредбите в Раздел IV "Приходи и разходи на стоковото тържище". Разпоредбите на закона предвиждат стоките тържища да събират различни такси и наеми, да налагат санкции и да формират приходи и от други източници (чл.61). Средствата с които разполага стоковото тържище се изразходват за дейности свързани с подобряване организацията и дейността на тържището, извършване на проучвания, анализи и прогнози, разходи за възнаграждения на органите на

управление и на работниците заети в работата на тържището, както и за други разходи свързани с работата на тържището и предвидени в неговия бюджет. (чл.62).

В глава шеста "ДОПЪЛНИТЕЛИ РАЗПОРЕДБИ" са дадени дефиниции на:

"Сделка с незабавно изпълнение е сделка, по която страните са договорили доставка на налични стоки и задълженията по която се изпълняват в срок 10 работни дни от сключването ѝ."

"Форуърдна сделка е сделка, по която страните продават или купуват стока по цена, определена при сключването ѝ, като са установили датата на доставянето."

"Търговец на тържището е всеки търговец, който търгува на едро на територията на тържището, като наема дълготрайни активи и ползва услуги от организатора на тържището."

"Продажба на едро е продажба на количество, по-голямо от единична транспортна опаковка, когато стоката е опакована, или количество, определено в правилника за организацията и дейността на съответното тържище, когато стоката не е опакована." (§ 2)

Такива са разпоредбите на закона относно работата на стоковите тържища в страната. Както повечето закони така и Закона за стоковите борси и тържищата бе променен нееднократно от момента на неговото обнародване в Държавен вестник. От всеки нормативен акт винаги има какво още да се желае за да е по-добър нормативния регламент. Считаю, че основен недостатък на този закон, е че съвместява в себе си два коренно различни пазара – стоковите борси и стоковите тържища, вярно е че между двата пазара има общи специфични характеристики, но те не ги правят еднородни пазари, така че те да се дефинират от един общ закон.

Изводи и заключения

Ако трябва да характеризираме стоковото тържище (СТ), съобразно разпоредбите на Закона за стоковите борси и тържищата и специализираната литература ще акцентираме на следните по-важни негови характеристики:

- СТ е елемент на системата на националния организиран пазар – териториален (локален) пазар, което е междинно пазарно средище позиционирано между първичния и централния пазари;

- съобразно специфичните си характеристики СТ се причислява към групата на организираните пазари, защото те създават свои вътрешни правила, които са входящо условие за допускане до пазара. в конкретния случай, това е вменено посредством нормативната база (чл.54);³

- стоковото тържище е "spot" пазар, където се сключват "cash" и "forward" сделки;

- на СТ е присъща двойка функция в системата на пазарните отношения - от една страна там се формира цена с по-голяма представителност в сравнение с формираната на първичния пазар и от друга страна на стоковото тържище се укрупняват стоковите единици, явява се събирателен пазар за изтъргуваните количества на по-малките първични пазари.

-на СТ се сключват сделки посредством открита търговска процедура защото, имаме публично предлагане и оповестяване на оферта. Параметрите на сключената сделка не са обект на търговска тайна.

В заключение можем да обобщим, че стоковото тържище като форма за среща между пазарните участници (търсене/предлагане), дава възможност да се сключват множество търговски сделки от типа (кеш и форуърд сделки) при ясно дефинирани правила на пазарното договаряне, правила важащи за всички участници на стоковото

³ Виж по-подробно по този въпрос: В. Хаджиева, "Общи и специфични характеристики на организираните и високоорганизираните пазари", Сборник научни доклади от международна научна конференция "Петдесет години Лесотехнически университет", Секция "Управление и устойчиво развитие", С., брой 1, 2003 г., стр. 54-57

тържище. Основните предимства на стоковото тържище могат да се изразят посредством неговите специфични характеристики като организирано пазарно средище:

- в работата на тържището е задължителна абсолютна прозрачност,
- правилата важат с еднаква сила за всички пазарни участници,
- възможността за корупция е минимална,
- договарянето между партньорите по сключваните сделки е публично,
- параметрите на сделката не са обект на търговска тайна.

Използвана литература

1. Елазаров С., В. Хаджиева., Откритите процедури и малкия бизнес.-сп. "Управление и устойчиво развитие", изд-е на ЛТУ, С, бр. 1-2 от 2002 г.
2. Елазаров С., Хр. Миленков, В. Симов, "Стокови борси", (III допълнено и преработено издание), Университетско издателство "Стопанство", С., 2003.
3. Каракашева Лилия, "Търг, подготовка, участие и документи", Издателство "Princes", Варна, 1995.

Стоковото тържище като елемент от системата на националния организиран пазар и закононото му регламентиране в България

Whole sale market like element of the system – national organized market and the law regulation

Vanya Hadjieva – University of forestry

ABSTRACT

The system of organized market that is combination of segments by the chain – primary – territorial – central market. Each of that segments are single market center, where meeting agent of different market segments (demand/supply). The object of analyze is the "Law for commodity exchange and whole sale market", which regulated work to the whole sale market in the country.

Key words: whole sale market, low, market, system

магистър, докторант Ваня Ив. Хаджиева
Лесотехнически университет – София
бул. Климент Охридски № 10
Катедра "Маркетинг и управление на производството"
e-mail: v_l_h@abv.bg., тел: 0888-237-633